

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.19.281130>

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора юридичних наук, професора Борисова Вячеслава Івановича
на дисертацію Юрікова Олександра Олександровича
«Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування
телекомунікаційної мережі», подану на здобуття ступеня доктора
філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство залежне від інформаційно-комунікаційних систем і мереж. Телекомунікації є невід'ємною складовою виробничої та соціальної інфраструктури будь-якої держави. Збій у їхній роботі може призводити до значних негативних наслідків. Інформатизація вимагає від суспільства постійного посилення охорони об'єктів телекомунікацій, що має істотне значення для національної безпеки України, зокрема територіальної цілісності й економічної стабільності. Однією з форм державного захисту зазначених об'єктів є законодавство України про кримінальну відповідальність, яким, зокрема, передбачена караність за *умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі* – ст. 360 Кримінального кодексу України (далі – КК).

Попри захищеність об'єктів телекомунікацій з боку держави, кількісні показники облікованих (зареєстрованих) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 360 КК, засвідчують стрімку в останні роки динаміку до їх зростання. Так, якщо за 2013 рік зареєстровано було лише 28 кримінальних правопорушень, а за 2014 рік – 35, то за 2020 рік їх кількість досягла 623.

Збільшення кількості випадків кримінальних правопорушень, спрямованих на пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі, обумовлене не тільки обставинами кримоутворюючого характеру, але й нормативно-правового, зокрема, недосконалістю деяких положень норм ст. 360 КК. Наявність таких положень, з одного боку, сутнісно ускладнює їх

розуміння правозастосувачем, а з іншого – особи, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 360 КК, мають можливість уникати кримінальної відповідальності.

Крім того, відповідно до статистичних показників, наведених у дисертації О. О. Юрікова, простежується неспівмірність наслідків, що заподіюються умисним пошкодженням або руйнуванням телекомунікаційної мережі, з покаранням, що застосовується до осіб, які вчинили таке діяння. Так, за 2018 рік унаслідок пошкоджень телекомунікаційних мереж, у тому числі пов'язаних із викраденням їх складових, потерпілим було заподіяно матеріальну шкоду в розмірі близько 578 млн грн, за 2019-й – близько 540 млн грн, за 2020-й – 547 млн грн. Водночас стосовно осіб, які вчинили зазначені правопорушення, суди, у більшості випадків, спираючись на санкції, що зазначені у ст. 360 КК, демонструють, призначаючи покарання, явно поблажливе ставлення до засуджених.

В українській науці в дослідженнях правників питання кримінальної відповідальності за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі достатнім чином не розглядалося. Так, попри ґрунтовні наукові розвідки щодо об'єкта й об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 360 КК, низка проблемних питань щодо цих елементів складу кримінального правопорушення залишалася невирішеною. Складнощі притягнення винних до кримінальної відповідальності за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі, обумовлені, як вже було зазначено, недосконалістю норм ст. 360 КК, негативно впливають і на ефективність правозастосовної діяльності.

З огляду на викладене, можна дійти висновку, що тема дисертації О. О. Юрікова «Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі» є *актуальною*.

Актуальність теми дослідження додатково засвідчена й тим, що дисертацію виконано з урахуванням законів України «Про телекомунікації»

від 18 листопада 2003 року № 1280-IV; «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII та низки інших нормативно-правових актів, якими регулюються питання належного функціонування телекомунікаційних мереж.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Ознайомлення з дисертацією дає підстави стверджувати, що робота містить основні необхідні компоненти: методологію дослідження, ґрунтовний аналіз більшості попередніх наукових напрацювань, вивчення іноземного досвіду, а також належну апробацію результатів дослідження.

Сформовано оптимальний комплекс методів, необхідних і достатніх для наукового дослідження кримінальної відповідальності за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі. Зокрема, були використані діалектичний, догматичний (логіко-юридичний), історико-правовий, індукції, дедукції, моделювання, порівняльно-правовий, метод системно-структурного аналізу, соціологічний та статистичний, що дозволило автору досягти науково обґрунтованих результатів.

Об'єктивність і достовірність висновків засвідчує й ґрунтовна емпірична база, яку становлять результати анкетування 385 працівників слідчих підрозділів Національної поліції в м. Києві та 15 областях України стосовно питань кримінальної відповідальності за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі. Також узагальнені за період 2013–2021 років результати вивчення 150 вироків судів у провадженнях про кримінальні правопорушення, що передбачені ст. 360 КК. Автором використані й статистичні дані Офісу Генерального прокурора щодо кількості зареєстрованих (облікованих) досліджуваних кримінальних правопорушень за зазначені роки.

Можна також дійти висновку, що під час роботи над дисертацією О. О. Юріков опрацював значний масив літератури не лише з кримінального

права, а й з теорії права, конституційного, міжнародного, адміністративного, цивільного, кримінально-процесуального права та інших галузей права.

Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 15 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у наукових фахових виданнях України, одна – в іноземному науковому періодичному виданні (Федеративна Республіка Німеччина), дев'ять – тези доповідей, які оприлюднені на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, семінарах і засіданнях «круглого столу», що відповідає вимогам оприлюднення результатів дисертації.

Зазначене засвідчує належну обізнаність О. О. Юрікова в досліджуваних питаннях, що забезпечило достатній рівень обґрунтованості сформульованих у дисертації наукових положень та висновків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є *першим* в Україні поглибленим дослідженням соціальної обумовленості, елементів та ознак складу кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 360 КК, обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність, особливостей кваліфікації та покарання за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі, відмежування від суміжних правопорушень. Конкретний внесок дисертанта передбачає введення в науковий обіг нових теоретичних суджень, пропозицій та рекомендацій. Зокрема, у роботі вперше обґрунтовано пропозицію включити до змісту поняття «технічні засоби телекомунікацій», що наведено у ст. 1 Закону України «Про телекомунікації», слова «електричні та оптичні кабелі зв'язку». Таке доповнення є необхідним для узгодження предмета суспільно небезпечного посягання. Наведена пропозиція відповідає потребам правозастосовної практики, оскільки після зміни редакції ст. 360 КК було змінено й предмет кримінального правопорушення з «ліній зв'язку» на «телекомунікаційну мережу, технічні засоби телекомунікації та споруди

електрозв'язку». Однак на підставі судової практики автор доводить, що пошкодження зазнають у своїй більшості все ж таки лінії зв'язку (кабелі), які, відповідно до положень Закону України «Про телекомунікації», не є складовою ні телекомунікаційної мережі, ні технічних засобів телекомунікацій, ні споруд електрозв'язку. Зазначена прогалина, на яку звернув увагу автор, призводить до неефективності кримінально-правової охорони об'єктів телекомунікацій.

Потребує схвалення пропозиція автора визнати тяжкими наслідками за ч. 3 ст. 360 КК не лише припинення надання телекомунікаційних послуг на критично важливі об'єкти інфраструктури, а й умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі, що призвело до загибелі людей. Зазначені зміни узгоджуються із суміжними положеннями КК, як на рівні загальних норм, так і спеціальних.

З огляду на потреби правозастосовної практики й досвід законодавства інших держав, заслуговує на увагу пропозиція дисертанта передбачити кримінальну відповідальність не лише за умисне пошкодження чи руйнування, а й за інші діяння, спрямовані на приведення об'єктів телекомунікацій у непридатний для експлуатації стан (наприклад, припинення постачання електроенергії на об'єкти телекомунікацій, несанкціоноване втручання в роботу технічних засобів телекомунікацій, якщо такі діяння призвели до погіршення надання телекомунікаційних послуг). Запропоновані зміни значно розширяють коло небезпечних кримінально протиправних діянь, що своєю чергою підвищить ефективність кримінально-правової охорони об'єктів телекомунікацій.

Також слушним видаються судження автора про видовий об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 360 КК, основний безпосередній об'єкт та додатковий обов'язковий об'єкт. Останнім автор вважає відносини, що забезпечують нормальну роботу телекомунікаційних мереж та їхніх елементів.

Обґрунтованою є позиція автора стосовно доцільності встановлення віку 14-ти років для настання кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 360 КК. Зазначене цілком відповідає ступеню суспільної небезпечності діяння та положенням ч. 2 ст. 22 КК, відповідно до яких умисне знищення або пошкодження майна, що вчинюється загальнонебезпечним способом або має наслідки у вигляді загибелі людей, передбачає відповідальність з 14-ти років (ч. 2 ст. 194, 347, 352, 378, ч. 2 і 3 ст. 399 КК). В умовах входження населення України в цифровий простір можливість осмислення молодими людьми рівня небезпек від пошкодження чи руйнування телекомунікаційних мереж є достатньою підставою для встановлення кримінально-правової заборони щодо вчинення таких дій із 14 років.

З метою комплексної протидії посяганням не тільки на об'єкти телекомунікацій, а й на територіальну цілісність і конституційний лад України, а також забезпечення цивільного захисту населення, слід підтримати пропозицію автора щодо доповнення ч. 3 ст. 360 КК обставиною «під час воєнного або надзвичайного стану або в районах бойових дій чи зонах безпеки, прилеглих до них». На додаток до цієї пропозиції рекомендую автору ввести до цієї обставини також вказівку на «надзвичайну ситуацію».

На увагу заслуговують й певні нові додатки до санкцій, передбачених, зокрема, частинами 2 та 3 цієї статті. Запропоновані в нормах цих частин види й розміри покарань автором цілком обґрунтовані. Варто підтримати саме такий шлях формування та удосконалення санкції норми Особливої частини на відміну від позиції авторів проекту нового Кримінального кодексу України, які винесли санкції за межі норм Особливої частини КК, увівши тим самим до законодавства України елементи невизначеності та непередбачуваності стосовно караності певного виду діяння.

Висновки і пропозиції теоретичного та практичного спрямування є достатньо переконливими. Автор належно орієнтується в сучасних

проблемах теорії та практики кримінального права. Усі зазначені наукові положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни і, без сумніву, є внеском у кримінально-правову науку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані в: *законотворчій сфері* – під час удосконалення положень законодавства, розроблення (опрацювання) законопроектів про внесення змін і доповнень до чинного КК стосовно кримінальної відповідальності за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі; *практичній діяльності* – для правильної реалізації кримінального законодавства України в частині кримінальної відповідальності за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі; *освітньому процесі* та *науково-дослідній діяльності*.

Зміст і структура дисертації. Достатньо обґрунтованою і логічною видається структура дисертації. Вона є логічно-послідовною та раціональною. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і семи додатків.

У цьому контексті доцільно зауважити, що автор змістовно визначив мету дисертаційного дослідження, яка полягає в системному розробленні питань кримінальної відповідальності за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі, а також формування на цій підставі пропозицій з удосконалення законодавства та доктринальних положень кримінального права, спрямованих на підвищення ефективності правозастосовної діяльності в цій сфері.

Високим є теоретичний рівень викладу матеріалу. Автор уміло застосував різноманітні методи наукового пізнання, ґрунтовно проаналізував законодавчі акти, судову й іншу практику, коректно полемізує з іншими

дослідниками, аргументовано обстоює власну позицію, на підставі чого сформував теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містять помітний внесок у науку кримінального права і мають достатній ступінь наукової новизни. Переважна більшість висновків і пропозицій дисертанта заслуговують на схвалення та підтримку.

Проаналізувавши дисертацію О. О. Юрікова, можна стверджувати, що здійснене ним дослідження є науковою працею, у якій автор реалізував поставлені ним завдання, досягнувши мети дослідження.

Оцінювання оформлення дисертації. Дисертацію оформлено згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи рецензовану працю, зауважимо про *деякі суперечності, дискусійні положення*, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних роз'яснень під час захисту дисертації, зокрема:

1. Формулюючи наукову новизну одержаних результатів, дисертант наводить систему об'єктів, на які здійснюється посягання або які ставляться під загрозу кримінально протиправного посягання, передбаченого ст. 360 КК. У ряду об'єктів посягання, О. О. Юріков виділяє безпосередні додаткові об'єкти, зазначаючи, що «посягання на них *завжди* (виділено опонентом) здійснюються паралельно з безпосереднім основним об'єктом» (стор. 109–110). При цьому автор поділяє додаткові об'єкти на обов'язковий та факультативний (стор. 110). Наведене судження щодо факультативного об'єкта викликає певні сумніви. Не зрозуміло, чи розглядає автор факультативний об'єкт у межах ознак складу кримінального правопорушення, або за його межами. Варто зазначити, що ознаки складу кримінального правопорушення завжди є обов'язковими, а тому факультативний об'єкт не може розглядатися в системі елементів та ознак складу кримінального правопорушення.

Якщо конкретно здійснене посягання супроводжується спричиненням шкоди також факультативному об'єкту (об'єктам), то така обставина повинна розглядатися при наданні кримінально-правової характеристики, що є важливим для врахування ступеня тяжкості вчиненого при призначенні покарання (див. п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

2. Аналізуючи ознаки об'єктивної сторони, О. О. Юріков вважає можливим визнавати кримінально караною не лише дію, що безпосередньо впливає із тексту норм всіх трьох частин ст. 360 КК, а й бездіяльність як форму умисного пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі. Обґрунтовуючи таку позицію, дисертант у розділі 2.2 зазначає: «Слід акцентувати на тому, що пошкодження та руйнування (знищення) можуть вчинятися не лише активною поведінкою особи (дією) (демонтаж обладнання чи споруд, завдання ударів по технічних засобах телекомунікацій, переривання чи перерізання дротів, оброблення хімічною речовиною тощо), а й пасивною поведінкою особи (бездіяльністю) (невирубування просіки для повітряних ліній електрозв'язку, що прокладають у лісових масивах й інших зелених насадженнях, невирубування дерев, коренева система яких може пошкодити кабельні лінії зв'язку, неусунення наслідків аварій, що спричинило переривання надання телекомунікаційних послуг тощо)» (стор. 143).

Відразу необхідно зазначити, що диспозиції норм усіх трьох частин ст. 360 КК не дають підстав для такого висновку. Не впливає такий висновок і з теорії кримінального права. Бездіяльність, як відомо, – це пасивна форма поведінки особи. Зазначена поведінка сама по собі не може являти у зовнішньому прояві пошкодження або руйнування. Такі дії можуть бути наслідком певної попередньої пасивної поведінки, яка зумовлює можливість їх настання. Диспозиції норм частин 1–3 ст. 360 КК такий розвиток суспільно небезпечного явища не передбачають, оскільки і пошкодження, і руйнування визначені в них як дії, що спричиняють наслідок.

Так, за ч.1 ст. 360 КК це «припинення надання телекомунікаційних послуг». При бездіяльності важливим кримоутворюючим чинником є саме попередня поведінка, яка пов'язана з обов'язками особи діяти певним чином і можливістю так діяти. Особи, на яких покладаються такі обов'язки, наприклад, не вирубують, як правильно зазначає автор, просяки для повітряних ліній електрозв'язку. Отже, за такого розвитку явища ми повинні констатувати наявність діяння, яке може мати й форму пасивної поведінки, наслідком якої може бути саме пошкодження або руйнування. Враховуючи важливість телекомунікаційних мереж, технічних засобів телекомунікації, споруд електрозв'язку, діяльність по забезпеченню їх цілісності є унормованою, а, отже, входить до кола обов'язків відповідних осіб, зокрема, службових. Так, якщо службова особа не виконує свої обов'язки, що внаслідок пошкодження або руйнування завдасть істотної шкоди інтересам власника зазначених комунікацій, то його дії, наприклад, за наявності всіх ознак службової недбалості, варто кваліфікувати за ст. 367 КК. Що стосується зобов'язань, пов'язаних із діяльністю інших осіб, то за умови необережного спричинення матеріальної шкоди, вони підлягають матеріальній відповідальності. Якщо ж особа вирішує умисно не виконувати покладені на неї обов'язки, маючи на меті таким чином пошкодити чи зруйнувати телекомунікаційну мережу, то принаймні її дії можуть бути кваліфіковані за ст. 194 КК або іншими статтями залежно від мотивів караної поведінки.

3. О. О. Юріков, характеризуючи дисертацію, визначає її як *комплексне* наукове монографічне дослідження (стор. 2, 19 тощо). Погоджуючись з тим, що надана до захисту робота є монографічною, містить нові положення, відповідає вимогам дослідження на здобуття доктора філософії, необхідно, однак, при цьому зауважити, що дисертація, яка розглядається, не є комплексним дослідженням. Це добротна наукова розвідка, яка проведена в межах провідної галузі науки права, а саме –

кримінального права. Про комплексність мова могла би йти, коли б автор дослідив не тільки проблеми, пов'язані з кримінальним правом, а й звернувся в разі потреби до суміжних питань з криминології, криміналістики, кримінального процесу тощо.

Варто зауважити, що можливість такого звернення, а саме в межах науки кримінального процесуального права, у О. О. Юрікова була. Так, завершуючи дослідження, дисертант цілком логічно звернувся до питань караності, зокрема, за ч. 1 ст. 360 КК (стор. 217-220) та запропонував трансформувати діяння, що за чинною редакцією ст. 360 КК є кримінальним проступком, у нетяжкий злочин – шляхом уведення до санкції норм цієї частини покарання у виді позбавлення волі на строк від одного до трьох років. Фактично автор поставив під сумнів, хоча й в межах свого питання, напрацювання фахівців з кримінального процесуального права, завдяки напрацюванням яких до Кримінального процесуального кодексу законодавцем були введені поняття «кримінальне правопорушення» та «кримінальний проступок». Вочевидь, що таке рішення було *обумовлено змінами політики використання при правозастосуванні кримінального процесуального законодавства, спрямованої (політики) на уведення в слідчу та судову практику спрощеного провадження*. Під таким кутом зору автор проблему щодо необхідності відмови від кримінального проступку на користь нетяжкого злочину не дослідив.

4. Характеризуючи ознаки, що зазначені у нормах частин 2 та 3 ст. 360 КК, автор *використовує термін «кваліфікуючі» та «особливо кваліфікуючі» ознаки* (стор. 4 та інші). Варто зазначити, що така термінологія широко застосовується у науковій літературі. Разом з тим, у КК використовується інший термін для позначення ознак, що визначають ступінь тяжкості вчиненого діяння. У ч. 3 ст. 29 КК вони означені як «обставини, що обтяжують відповідальність». Вочевидь, що перевагу треба надавати *нормативно визначеній термінології*.

Наведені судження стосуються дискусійних питань або не цілком чітких формулювань і не можуть вплинути на загальну позитивну оцінку дисертації.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Дисертація Юрікова Олександра Олександровича «Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі» є завершеною кваліфікаційною працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретну наукову проблему, яка має істотне значення для кримінального права, на підставі чого внесено змістовні пропозиції з удосконалення деяких положень КК та практики їх застосування.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, у якій не виявлено порушень академічної доброчесності. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично й літературно грамотною мовою.

Дисертація відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор, Юріков Олександр Олександрович, на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – «Право».

В. І. Борисов, доктор юридичних наук, професор, радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, академік НАПрН України